

ORIGINALET

FOLKRÖRELSEARKIVET FÖR UPPSALA LÄN

NUMMER 2 • 2016

INNEHÅLL

Tryckfrihetsförordningen 250 år

Eritreanska föreningen
i Uppsala

Årsmötet 2016

FOLKRÖRELSEARKIVET
FÖR UPPSALA LÄN

Tryckfrihetsförordningen är en av Sveriges grundlagar. 2016 firar den 250 år.

Tryckfrihetsförordningen

250 år

Den 2 december 1766 utfärdades Kungl. Maj:ts förordning om skriv- och tryckfrihet. Fyriskällan och Uppsala universitet firar 250-årsdagen redan lördagen 26 november med en temadag om tryckfriheten, det offentliga samtalet, rätten till allmänna handlingar och en historisk överblick över det samhälle som under tvåhundra femtio år formats av tryckfriheten och format förutsättningarna för den.

Det är lätt att bli högtidlig till sinnes när man läser paragraferna i 1766 års tryckfrihetsförordning. Har England sin Magna Charta och USA sin självständighetsdeklaration, så har Sverige tryckfrihetsförordningen. I allt väsentligt finns samma avgöranden och överväganden som i vår tids version av Tryckfrihetsförordningen (TF) redan på plats 1766. Men det är också i högsta grad en text för sin tid, upplysningens tid. Inledningen lyder (moderniserad stavning):

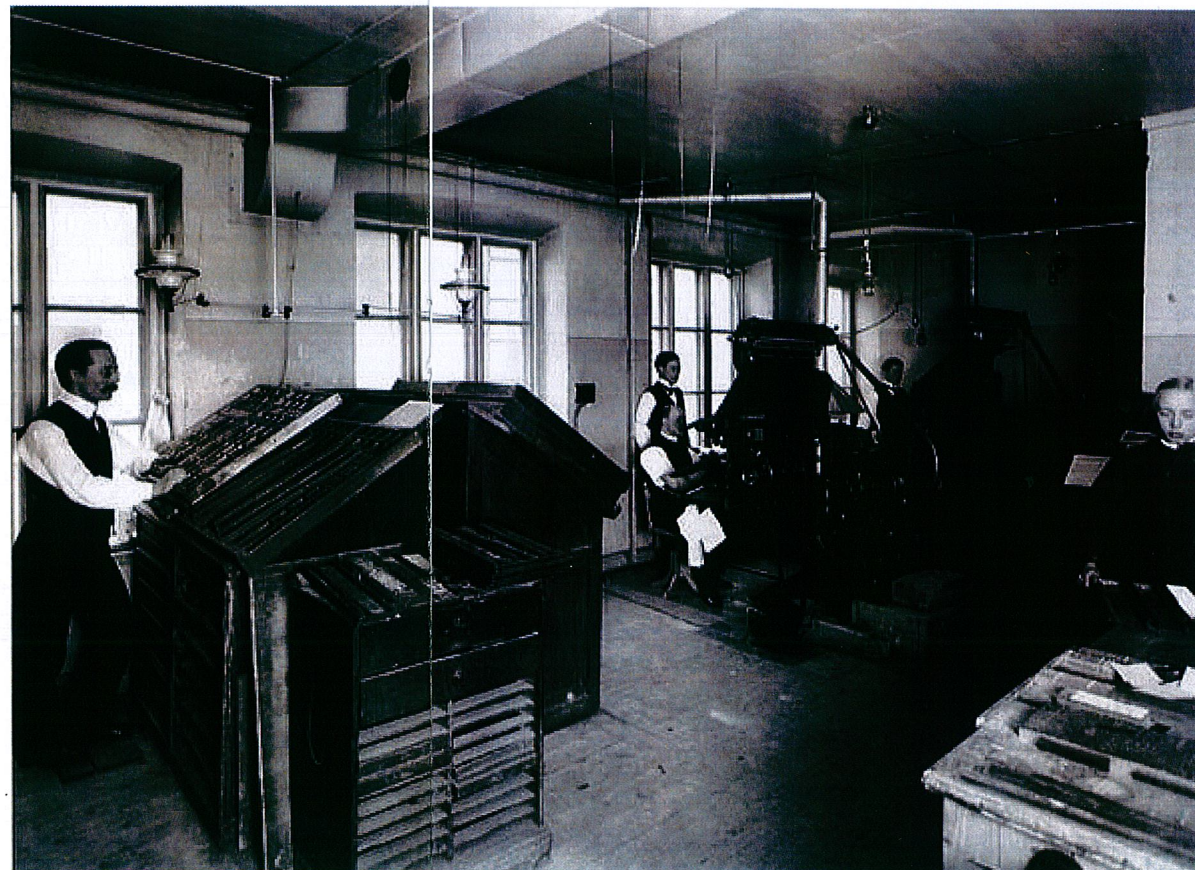
[...] då vi eftersinnar den stora båtnad allmänheten av en rättskaffens skriv- och tryckfrihet tillflyter, i det en obehindrad inbördes upplysning uti varjehanda nyttiga ämnen, icke allenast länder till vetenskapers och goda slöjders uppodling och utspridande, utan och giver envar av våra trogne undersåtar ymnigare tillfälle, att dess bättre känna och värdera ett visligen inrättat regeringssätt; ävensom och denna frihet bör anses som ett av de bästa hjälpmedel till sedernas förbättring och laglydnadens befrämjande, då missbruk och olagligheter genom trycket bliva för allmänhetens ögon ådagalagda; så har vi i nåder funnit de förre i detta mål gjorda författningar tarva den behörig i rättelse och förbättring, att all tvetydighet och ett sådant tvång, som med det påsyftade ändamålet ej bestå kan, måge ur vägen röjas."

Fortfarande är det Adolf Fredriks undersåtar som tilltalas. Men i sak och anda gavs den upplyste medborgaren förtroendet att med skriv- och tryckfriheten som verktyg, utveckla vetenskap och företagsamhet,

förbättra sederna samt lära känna och granska maktutövningen. Förhandscensuren och censursämbetet avskaffades och hädanefter låg det på den ansvariga utgivaren att avgöra om texten bröt mot lagar och förordningar.

Här finns det vi i första hand förknippar med tryckfrihet och yttrandefrihet (reglerad i en särskild yttrandefrihetsgrundlag sedan 1992): rätten att i tryck fritt framföra sakförhållanden och åsikter. Liksom i

Interiör från tidningen Uppsala, omkring 1920. Uppsala fick med det liberala tillskottet Upsala Nya Tidning inte mindre än fyra dagstidningar på 1890-talet. Den äldsta var den konservativa tidningen Uppsala, grundad 1845. Foto: A Larsson, Typografförbundet avd. 84.

dag omgärdades friheten av begränsningar i de tre första paragraferna. Den för oss idag mest anmärkningsvärda inskränkningen i 1766 års förordning är förbudet att publicera något som strider mot den rätta tron. I det fallet behölls också en censur av religiös litteratur som upprätthölls av konsistorierna. Man fick inte heller angripa konstitutionen, smäda kungahus, ämbetsmän och medborgare överlag, eller försvara "en uppenbar last". Men efter att i flera paragrafer talat om vad som annars får tryckas, ansåg lagstiftaren att exemplen kunde räcka och "för att undvika vidlyftigheter" fastslogs i § 13 en grundläggande princip: allt som inte förbjudits i §§ 1–3 är tillåtet att trycka.

Tryckfrihetsförordningen säkrade också det vi idag kallar handlingsoffentligheten, alltså rätten att ta del av allmänna handlingar. I 1700-talets Europa, med sin kabinettspolitik, sina statshemligheter och stängda arkiv, var denna del av förordningen ännu mer radikal. Medborgarna fick rätten att ta del av publika handlingar från ämbetsverken, konsistorierna, domstolarna, till och med från riksrådet. Efter anmodan skulle handlingarna utlämnas genast, så att de kan läsas på plats eller som ett utdrag. Domares utslag och nämnders och kollegiers omröstningar

Laboremus anordnade den 25 februari 1941 debatt om tryckfriheten, med bl.a. annat redaktören Ture Nerman och riksdagsmannen Allan Vougt. Vougt skulle ingå i den samma år inrättade Pressnämnden, ett organ för pressens självcensur under kriget.

skulle utlämnas med dokumentation över hur enskilda ledamöter röstat. Den som konstrade riskerade sitt ämbete. Arkiven skulle öppnas så att den som önskade ge ut offentliga handlingar i tryck – historiska eller aktuella – skulle få tillgång till handlingarna. Det var nästan trettio år innan Frankrikes Archives Nationales 1794 öppnades för historisk forskning.

Allt var inte offentligt. Parterna i brottmål som förlikts i godo, besparades risken att få se sina rättegångshandlingar i tryck. Rikets säkerhet krävde att inte alla överväganden och förhandlingar med främmande makt offentliggjordes. Betänkanden i riksdagen fick inte tryckas förrän efter att de presenterats i plenum. Men sekretessförbehållen är få. Öppenhet är normen.

Journalister samt offentliganställda arkivarier och registratorer känner väl till handlingsoffentligheten, i den nuvarande tryckfrihetsförordningens andra kapitel. För en bredare allmänhet är kunskapen lägre; både hos medborgarna om sin rätt att utnyttja den och bland myndighetsanställda i sin skyldighet att uppfylla den. Följsamheten har sannolikt minskat under det senaste kvartsseket, på grund av kommunikationsteknologiska förändringar (hur många tjänstemän diarieför sin e-post?) och upplösningen av byråkratiska arbetsformer. Handlingsoffentligheten orsakade även bryderi inom EU, när svenska myndigheter behandlade tänkt konfidentiella inkommande EU-korrespondens som offentliga handlingar.

Tryckfrihetsförordningen 1766 tillåter sig en mild ironi, när den tar udden av domarnas förutsägbara protester mot att publicera domslut: "[emedan en] rättvis domare ej heller har att frukta för människor, när han äger ett tryggt samvete, tvärtom det gläder honom, att hans oväldighet blir känd, och därigenom hans heder från misstankar och vidriga omdömen tillika bevaras". Vad kan domarna svara på det? Lagtextens mindre insmickrande fortsättning förklarar att rätten att publicera omröstningsprotokoll syftar till att "förekomma de flera slags äventyrliga följder av obetänksamma omröstningar". Upplysthet om justitiens och förvaltningens arbete kommer att förbättra deras kvalitet och motverka maktmissbruk och rättsosäkerhet. Idag talar vi ofta om vikten av transparens när vi menar just detta.

Bara några år efter förordningens tillkomst, inskränktes tryckfriheten av Gustav III. Under den reuterholmska regimen under åren efter mordet på Gustav III 1792 hårdnade efterhand också tillämpningen, i synnerhet mot vad som uppfattades som jakobinism. Efter att enväldet störtats återgick man i 1810 års tryckfrihetsförordning till de ursprungliga skrivelserna, nu utan konsistorierna som censurmyndighet för den religiösa litteraturen. Gränserna för tryckfriheten har därefter uttjänats, prövats och periodvis inskränkts. Bekant är Lars Johan Hiertas motstånd

mot indragningsmakten under 1830-talet, händelseåtalen mot August Strindberg och Gustaf Fröding (först 1970 avskaffas brott mot trosfrid), samlingsregeringens styrning av pressen, användningen av distributionsförbud och motståndet från Torgny Segerstedt och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning under beredskapsåren.

Idag hör man ofta anklagelser om rådande censur. Till viss del berör diskussionen 1948 års lag mot hets mot folkgrupp, vilken till skydd för utsatta minoritetsgrupper otvivelaktigt sätter gränser för hur tryck- och yttrandefriheten får utnyttjas. Det är däremot inte fråga om censur, i den meningen att en censor ingriper och förhindrar en utgivning. Än mindre censur i egentlig mening, är det fråga om när massmedia anklagas för att antingen undvika ämnen eller behandla dem på ett sätt som inte går utanför "det politiskt korrekta". Om just det språkbruket i dagsläget ofta signalerar en uppsättning invandrarfientliga åsikter som man anser inte får tillräckligt medialt utrymme, så är kritiken av ett medielandskap som präglas av åsiktshegemoni och maktkoncentration i och för sig inte ny. Massmedier är sedan länge en maktfaktor i ett demokratiskt system och tidningsväsendet har sedan sjuttonhundratalet kombinerat rollen av att vara uttalat opinionsbildande och sakligt nyhetsförmedlande.

Typografförbundet avd. 84 på hemmarsch efter allmänna sammanträdet på Odinsborg 29 april 1911. Typografer har en historia av att både vara tidigt fackligt organiserade och engagerade i tryckfrihetsfrågor. I yrket ingick att tidigt ta del av information.

1766 års tryckfrihetsförordning ger nya förutsättningar för en redan framväxande medborgerlig ofentlighet, som läser, diskuterar och polemiserar om samhället i salonger, krogar och caféer, på gator och torg – och i tidningar och pamfletter. Det var först och främst ståndspersoner och de urbana skikten som drogs in i detta. Men för den delen också städernas hantverkare, vilket man kan ana i Bellmans skildring i Fredmans epistel 45. En skoflickare är det som ger Mollberg en burdus traktering på krogen Rostock, allt för Mollbergs polska sympatiers skull. Sockenstämman, katekesen, predikstolen och kanske en upplyst kyrkoherde präglade fortfarande allmogens värld.

Men tryckfriheten letade sig under 1800-talet vidare. Kolportörer saluförde religiös litteratur, decennier innan upphävandet av konventikelplakatet 1858 också tillät dem att bli frikyrkliga predikanter. Ökad tillgång till pamfletter och tidningar och ökad förmåga att läsa dem, en kombination av lantbrevbärarnas och folkskolans insatser, hade betydelse för folkrörelsernas framväxt som rikstäckande företeelser med internationell inspiration. Att folkrörelserna också kunde verka för att ändra på en rådande ordning just som folkrörelser och inte som slutna konspirativa sällskap, har en grund i den frihet som tryckfrihetsförordningen tillförsäkrade medborgarna. Ja, det ska vi fira!

Örjan Simonson

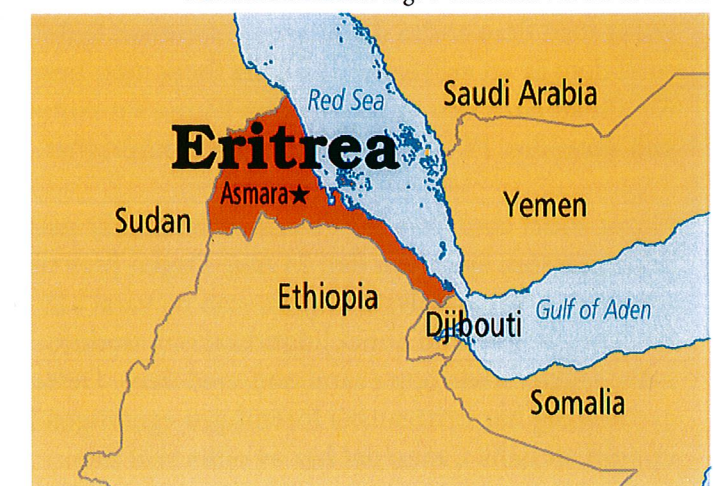
Eritreanska föreningen i Uppsala

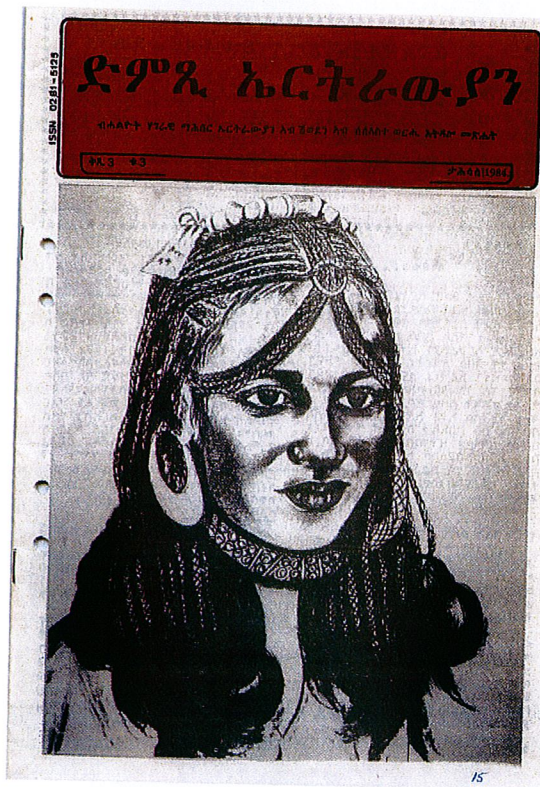
Under sommaren hade fyra tjejer, som gick ut nian i våras, kommunala sommarjobb som skribenter för Folkrörelsearkivets projekt "Välkommen hem – Gottsunda". Förutom att intervjua Gottsundabor gjorde de nedslag i föreningslivet. De som hade utländsk bakgrund uppmuntrades att skriva om "sin" etniska förening och Anna, som har eritreanska rötter, gör här en personlig betraktelse över Eritreanska föreningen i Uppsala.

Idag har jag varit med om en mäktig känsla. Jag har fått återuppleva starka barndomsminnen hos den Eritreanska föreningen, men jag har även fått en inblick i vad föreningen gör och förstår nu att det är viktigare än någonsin. Därför ser jag det som min uppgift att upplysa människor utifrån den kunskap jag fått.

Det Eritreanska riksförbundet har funnits sedan 1982 och är en paraplyorganisation för olika eritreanska föreningar runt om i Sverige. Den bildades i syfte att motarbeta det förtryck som fanns mot eritreaner i Etiopien. Man ville bevara den eritreanska kulturen och gemenskapen, som var hotad i samband med den etiopiska ockupationen. Än idag är riksförbundet aktivt och har med tiden gett upphov

Karta med Eritreas läge i Östafrika vid Röda havet.

Eritreanska Riksförbundets medlemstidning "Eritreanernas röst", nr 3 1984. För denna tidning var Dawit Isaak ansvarig redaktör fram till 1992.

till andra föreningar, som den Eritreanska föreningen i Uppsala. Föreningen må ha sitt ursprung i en politisk kris, men är inte politisk i sig. Den är också öppen för alla oavsett etnisk eller kulturell bakgrund.

Eritreanska föreningen i Uppsala har sin mötesplats inne i stan (hos Studieförbundet). Förr fanns en lokal eritreansk förening i Gottsunda, men den är idag inaktiv. Trots detta har eritreanerna i Gottsunda aldrig känt sig mer inkluderade, tack vare de aktiviteter som föreningen i Uppsala håller i. Aktiviteterna som anordnas tar ofta plats i Gottsunda, och de bedrivs främst av människor med anknytning till Gottsunda. Exempel på aktiviteter är grillfester som jag tillsammans med flera andra deltar i varje sommar. Syftet med dem är att eritreaner ska hålla ihop, men framför allt att barn och vuxna ska lära känna sin kultur och varandra. På så sätt känner man samhörighet.

Något annat som firas stort bland eritreaner är nationaldagen som äger rum den 24 maj. Dagen firas till minne av Eritreas självständighet, som nu varat i 25 år. På festen hålls bland annat högtidstal och traditionella dräkter visas upp i samband med dans. Detta evenemang har Eritreanska föreningen egentligen i uppgift att hålla i, men det har av olika skäl inte

fungerat. Det har dock inte stoppat oss, utan enskilda medlemmar och andra eritreaner har istället tagit på sig ansvaret som festkommitté, vilket tyder på starka band.

Festkommittén håller även i sportaktiviteter, som springtävlingar för både barn och vuxna i alla åldrar. Detta är något som ligger mig varmt om hjärtat. Varje år längtar jag till att äntligen få träffa vänner och familj, samtidigt som jag får delta i springtävlingar. Det har aldrig riktigt handlat om att vinna eller förlora, utan gemenskapen är det som värdesätts. När jag nu, fem år senare, tittar tillbaka, inser jag att jag är omgiven av fantastiska människor tack vare den här plattformen.

Förutom att bevara sin egen kultur i form av aktiviteter ägnar föreningen mycket av tiden till att orientera sig inom det svenska samhället och ta till sig dess utveckling. Intresserade föreläsare brukar därför hålla föredrag om dagsläget i Sverige, men de sprider även information angående droger och alkohol till bland annat ungdomar. Vid föreläsningarna brukar också kunskap utbytas mellan svenskar och eritreaner. På så sätt minskar risken att eritreaner lever ett isolerat liv och integrationen underlättas för både eritreaner och andra svenskar.

Anna Aradom Messmer

Årsmötet 2016

Efter 24 år som styrelseordförande avgick Mats O Karlsson och efterträddes av Catarina Deremar på årsmötet den 14 mars. Innan de formella årsmötesförhandlingarna tog vid, hölls föredrag om föreningslivets utveckling i Tierp av årets stipendiat Adrian Olsson och om uppbyggandet av ett syrianskt riksarkiv i Örebro, av Håkan Henriksson.

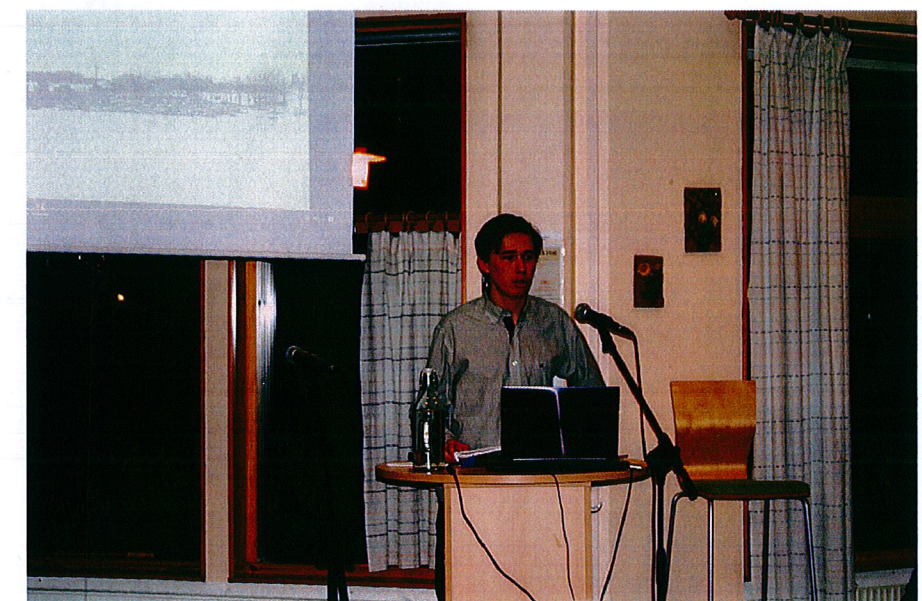
Mats O Karlsson efterträdde Johnny Andersson som styrelseordförande 1992, under en besvärlig period för Folkrörelsearkivets del. Snart kunde Mats utveckla ett fruktbart samarbete med den tillträdande arkivchefen Kim Söderström, ett samarbete som varade till Kims pensionering 2014. Arkiv är beroendeframkallande, sa Mats i sitt avskedsanförande. Mats rådde inför framtiden att höja rösten och tala om hur viktig arkivsektorn är. Mats valdes till hedersordförande av årsmötet och fick också mota arkivets förtjänstdiplom för sina stora insatser under så lång tid som 24 år vid ordförandeskapet. Till ny styrelseordförande valdes Catarina Deremar, centerpartistiskt oppositionsråd i Tierps kommun. Catarina invaldes i Folkrörelsearkivets styrelse 2014 och har från dagen för invalen haft uppdraget som vice ordförande. Mötesordförande vid årsmötet var Mohamad Hassan, oppositionsråd för Liberalerna i Uppsala kommun.

Folkrörelsearkivets stipendium tilldelades Adrian Olsson, lärarstudent vid Uppsala universitet som undersökt föreningslivets förändring i Tierps kommun 1975–2010 i en C-uppsats i Historia. Adrian berättade i sitt föredrag, att han önskat skärskåda hur mycket sanning som ligger i påståendet att föreningslivet befinner sig i en kris. För att pröva detta undersökte Adrian utvecklingen för PRO Tierp, Månkarbo IF och Naturskyddsföreningen i Tierp. De tre föreningarnas skiftande öden visade inte på någon allmän kris: PRO ökade sakta men säkert i medlemsantal, Naturskyddsföreningen pendlade starkt beroende på det allmänna miljöengagemanget och Månkarbo IF

visade på ett kraftigt avtagande medlemsantal efter millennieskiftet.

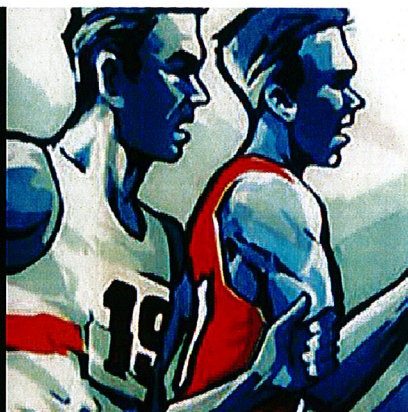
På Örebro Arkivcentrum växer ett syrianskt riksarkiv fram. Det berättade Håkan Henriksson från Örebro Arkivcentrum om på årsmötet. Initiativet att digitalisera syrianska historiska handlingar, ofta utspridda i kloster- och kyrkosamlingar i östra Turkiet, nordvästra Irak och norra Syrien, togs av syrianer boende i Örebro. Sedan 2012 förvaras och vårdas det insamlade materialet på Örebro Arkivcentrum. Ofta är de digitaliserade texterna religiösa, men i dem finner man också insprängt kortfattade krönikeartade noter om särskilda händelser. Inbördeskrigen i området har försvårat insamlingen, samtidigt som vetenskapen om den omfattande förstörelsen av kulturarv som en del av krigföringen har ökat betydelsen av det.

Örjan Simonson

Folkrörelsearkivets stipendiat 2016, Adrian Olsson, berättar om föreningslivets utveckling i Tierps kommun 1975–2010.

Bevara din
förenings
historia

FOLKRÖRELSEARKIVET
FÖR UPPSALA LÄN

den är unik

Öppettider

måndag 13-16

tisdag 10-18

onsdag 10-16

torsdag 10-16

fredag 9-12

Landstinget i Uppsala län

ENKÖPINGS
 KOMMUN

HEBY
 KOMMUN

 HÅBO
KOMMUN

Knivsta
 kommun

 TIERPS
KOMMUN

 Uppsala
KULTURNÄMNDEN

 Älvkarleby
kommun

 ÖSTHAMMARS
KOMMUN
— EN DEL AV ROSLAGEN

FOLKRÖRELSEARKIVET FÖR UPPSALA LÄN | c/o Uppsala kommun, 753 75 UPPSALA | Besöksadress: S:t Olofsgatan 15
Telefon: 018-727 24 70 | Fax: 018-727 84 25 | Bankgiro: 467-2341 | Organisationsnr: 817 601-7682
www.fauppsala.se | info@fauppsala.se